

ARCHITEKTURA W CZASACH TERRORYZMU

MIASTO-PRZESTRZEŃ PUBLICZNA-BUDYNEK

Artur Jasiński

LEX

a Wolters Kluwer business

ARCHITEKTURA W CZASACH TERRORYZMU

MIASTO-PRZESTRZEŃ PUBLICZNA-BUDYNEK

Artur Jasiński

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2013

Stan prawny na 1 stycznia 2013 r.

Recenzent

Prof. dr hab. inż. arch. Wojciech Kosiński

Prof. dr hab. Stanisław Waltoś

Wydawca

Magdalena Przek-Ślesicka

Redaktor prowadzący

Marzena Molatta

Opracowanie redakcyjne

Paweł Trzemkowski

Łamanie

JustLuk Łukasz Drzewiecki, Justyna Szumięt, Krystyna Szych

Projekt okładki i stron tytułowych

Sławomir Sobczyk

Zdjęcie na okładce

Coroczna instalacja świetlna *Tribute in Light* upamiętniająca wydarzenia 11 września 2001 r. – fot. D. Gould, US AirForce

Zdjęcia na wyklejce

WTC Memorial, Nowy Jork. – fot. Wojciech Oktawiec

Mur, Betlejem. – fot. Artur Jasiński

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska SA, 2013

ISBN: 978-83-264-4073-1

Wydane przez:

Wolters Kluwer Polska SA

Redakcja Książek

01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a

tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1	
Miasta, przestrzeń publiczna i budynki jako cele ataków terrorystycznych ...	27
1.1. Obronność jako pierwotna cecha miasta	27
1.2. Terroryzm – geneza zjawiska	31
1.3. Bliski Wschód – kolebka współczesnego terroryzmu	33
1.4. Zamachy terrorystyczne na terytorium USA	40
1.5. Współczesne miasta jako cele ataków terrorystycznych	46
1.6. Strategia i taktyka ponowoczesnego terroryzmu	49
1.7. Miasta i wojny przyszłości	55
Rozdział 2	
Terroryzm a współczesne miasto – analiza wybranych przykładów	58
2.1. Londyn – stalowy pierścień wokół City	58
2.2. Nowy Jork dekadę po zamachu na World Trade Center	70
2.2.1. Manhattan po 11 września: lata 2001–2002	70
2.2.2. Sporne wizje odbudowy: lata 2002–2003	72
2.2.3. Projekt Daniela Libeskinda – rok 2003	75
2.2.4. Komercjalizacja obszaru <i>Ground Zero</i> : lata 2003–2005	77
2.2.5. Lata 2005–2010: równoległe procesy fortyfikacji World Trade Center i gentryfikacji Dolnego Manhattanu	79
2.2.6. Działania i plany zmierzające do zapewnienia kompleksowej ochrony antyterrorystycznej Manhattanu	82
2.3. Fortyfikacja Waszyngtonu w latach 1995–2012	91
2.3.1. Struktura i symbolika założenia przestrzennego Waszyngtonu	91
2.3.2. Spontaniczna fortyfikacja Waszyngtonu w następstwie ataków terrorystycznych i jej następstwa	93
2.3.3. Plan Urbanistyczny Zabezpieczenia Stolicy	98

2.3.4. Koncepcja „niewidzialnego bezpieczeństwa” zastosowana w celu zabezpieczenia Waszyngtonu	104
2.4. Jerozolima i Betlejem – mur wzniesiony pomiędzy dwoma narodami	110
2.4.1. Istota konfliktu	110
2.4.2. Druga Intifada i fala samobójczych zamachów w latach 2000–2005 ...	111
2.4.3. Reakcja Izraela na falę zamachów	112
2.4.4. Geograficzne ramy konfliktu	113
2.4.5. Osadnictwo izraelskie na Zachodnim Brzegu	114
2.4.6. Problem Jerozolimy	117
2.4.7. Budowa bariery bezpieczeństwa 2002–2010	120
2.4.8. Skutki budowy bariery	125
2.4.9. Kontrowersje i spory dotyczące bariery bezpieczeństwa	128
2.4.10. Bariera bezpieczeństwa w świetle gospodarczo-przestrzennej polityki Izraela	131
2.4.11. Podsumowanie. Nowy przestrzenny wymiar konfliktu izraelsko-palestyńskiego	135
2.5. Miasta Bliskiego Wschodu – cele i ofiary wojny z terroryzmem	136
2.5.1. <i>Urbicide</i> – polityka planowego i systematycznego niszczenia miast	136
2.5.2. Represje zbrojne Izraela wymierzone w Bejrut i Strefę Gazy	138
2.5.3. Kabul i miasta Afganistanu	143
2.5.4. Bagdad i inne miasta Iraku	146
Rozdział 3	
Bezpieczeństwo i ochrona antyterrorystyczna przestrzeni publicznej	151
3.1. Współczesne przekształcenia przestrzeni publicznej: przestrzeń społeczna czy przestrzeń bezpieczna?	151
3.2. Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej: koncepcja „przestrzeni obronnej” Oscara Newmana	157
3.3. CPTED – <i>Crime Prevention through Environmental Design</i>	164
3.4. Programy brytyjskie: <i>Secured by Design</i> i <i>Safer Places</i>	168
3.5. Rola elementów małej architektury w zabezpieczeniu antyterrorystycznym budynków i przestrzeni publicznych	177
3.5.1. Znaczenie ukształtowania przestrzeni w ochronie budynków przed atakiem bombowym	177
3.5.2. Fortyfikacja śródmiejskiej przestrzeni miast metropolitalnych po 11 września 2001 r.	178
3.5.3. Strategie ochrony strefowej	179
3.5.4. Aktywne elementy zabezpieczeń strefowych	183
3.5.5. Pasywne elementy zabezpieczeń strefowych	188
3.5.6. Zasady projektowania zabezpieczeń strefowych	191

3.5.7. Znaczenie kontrolowanych stref bezpieczeństwa w urbanistyce współczesnych metropolii	195
Rozdział 4	
Zabezpieczenia antyterrorystyczne budynków i obiektów budowlanych ...	199
4.1. Analiza zagrożeń i ocena ryzyka	199
4.2. Skutki ataku bombowego na budynek	202
4.3. Ochrona budynków przed atakiem terrorystycznym	204
4.4. Projektowanie konstrukcji budowlanych odpornych na wybuch	208
4.5. Znaczenie przeszkleń w antyterrorystycznym zabezpieczeniu budynków	210
Rozdział 5	
Terroryzm jako czynnik kształtujący współczesną przestrzeń zurbanizowaną	216
5.1. Bezpośrednie skutki przestrzenne terroryzmu	216
5.1.1. Zniszczenia	216
5.1.2. Upamiętnienie	218
5.1.3. Odbudowa	222
5.2. Pośrednie skutki przestrzenne terroryzmu	224
5.2.1. Spontaniczna fortyfikacja i militaryzacja miast	224
5.2.2. Ewolucja koncepcji „niewidzialnego bezpieczeństwa”	226
5.2.3. Rozpraszanie miasta i przyszłość budynków wysokich	231
5.3. Wzmacnianie systemowej odporności organizmów miejskich na zagrożenia naturalne i cywilizacyjne	233
5.4. Bezpieczne miasto czy Panoptykon: bezpieczeństwo publiczne w ujęciu naukowym	237
5.5. Odniesienie do sytuacji w Polsce	243
Podsumowanie	249
Summary	253
Bibliografia	257
Akty prawne, normy i wytyczne projektowe	271

Wstęp

GENEZA, CEL I METODA PRACY

Terroryzm, jako forma walki, przechodzi obecnie istotną ewolucję. Dawniej ataki skierowane były bezpośrednio przeciwko wrogowi i jego infrastrukturze, teraz zamiarem terrorystów jest eskalacja przemocy, dążenie do maksymalizacji liczby ofiar i do wywołania medialnego szoku o skali globalnej. Dla terroryzmu ponowoczesnego, najczęściej motywowanego religijnie, przemoc staje się celem samym w sobie, a jego główną ofiarą jest bezbronna ludność cywilna. Największe przerażenie budzą bezlitosne akty terroru wymierzone w zatłoczone dworce kolejowe, stacje metra, szkoły, budynki publiczne. Horror transmitowanego na żywo ataku na wieżę World Trade Center w Nowym Jorku, w ruinach którego pogrzebanych zostało blisko 3000 ludzi, sprawił, że świat w terroryzmie ujrzał jedno z podstawowych, globalnych zagrożeń. Do obrony przed nim angażuje się bezprecedensowe środki militarne i policyjne, prowadzi wyniszczające wojny, poddaje obywateli kontroli i nadzorowi, a także przekształca miasta i ich przestrzeń publiczną. Przestrzenne skutki terroryzmu można obserwować zarówno w strukturze urbanistycznej współczesnych miast, jak i w architekturze najważniejszych w mieście budowli, które są umacniane i fortyfikowane.

Przedmiotem książki jest, mówiąc najogólniej, wpływ, jaki terroryzm wywiera na kształtowanie współczesnego środowiska zurbanizowanego. Zagrożenie terrorystyczne nie tylko wpływa na działania aparatu państwowego, regulacje prawne i zachowania społeczne, lecz także powoduje istotne zmiany w sposobach funkcjonowania i kształtowania organizmów miejskich, szczególnie tych największych – globalnych metropolii, które najczęściej stają się obiektem ataków. Przestrzenne efekty ataków terrorystycznych są dwojakie: bezpośrednie, fizyczne zniszczenia budynków bądź fragmentów miast, których odbudowa zmienia ich sylwetę (Oklahoma, Londyn, Nowy Jork) a także o wiele bardziej istotne i rozpowszechnione – efekty pośrednie – będące wynikiem implementacji różnorodnych taktyk obronnych i zabezpieczeń, których celem jest utrudnienie bądź ograniczenie skutków potencjalnego ataku. Procesy planowania i realizacji inwestycji budowlanych zwykle są żmudne i czasochłonne, dlatego dopiero teraz dostrzegać możemy istotne zmiany, jakie na kształt środowiska zurbanizowanego wywarło wzrastające zagrożenie terrorystyczne, a w szczególności atak z 11 września 2001 r.

Żadnego z wymiarów przestrzennego oddziaływania terroryzmu nie można analizować odrębnie, ponieważ pozostają one w związku przyczynowo

skutkowym. Przeplatają się one ze sobą, tworząc nowe środowisko funkcjonalno-przestrzenne miast, oddziałując na codzienne życie ich mieszkańców. Terroryzm jest istotnym, ale niejedynym zagrożeniem, z jakim zmagają się współczesne metropolie. Bieda i nierówności społeczne, zorganizowana przestępczość, katastrofy i klęski żywiołowe, epidemie, zatrucie środowiska naturalnego to tylko kilka z wielu problemów i zagrożeń, z którymi mają do czynienia wielkie organizmy miejskie. W celu obrony przed nimi tworzone są rozbudowane socjo-technologiczne systemy zarządzania, nadzoru i kontroli, które zwiększają systemową odporność organizmów miejskich i doskonałą ich zdolność do regeneracji.

Badania przeprowadzone kilka lat temu, związane z problematyką pracy doktorskiej autora poświęconej przekształceniom architektury bankowej dowiodły, że zagrożenie terrorystyczne jest jedną z istotnych przesłanek determinujących decyzje projektowe dotyczące współczesnych siedzib banków, a szczególnie ich central: poczynając od wyboru lokalizacji, poprzez kształtowanie funkcji, na formie architektonicznej kończąc. Podobnie dzieje się obecnie w wypadku projektowania i wznoszenia nieomal wszystkich wielkomiejskich obiektów mających ważne znaczenie symboliczne, a także budynków administracji rządowej, dworców kolejowych, lotnisk i wszystkich innych kluczowych elementów infrastruktury państwa. Zabezpieczeniu antyterrorystycznemu podlegają również budynki istniejące, szczególnie siedziby ważnych urzędów i instytucji, czasami zamykane i grodzone są z tego powodu całe ulice i kwartały miast. Krańcową formą przestrzenną powstała w efekcie walki z terroryzmem jest izraelski system zapór, murów, tuneli i barier tworzący gigantyczną trójwymiarową strukturę rozdzielającą dwa narody żyjące na tej samej ziemi.

Celem niniejszej pracy jest zbadanie związków istniejących pomiędzy współczesną falą międzynarodowego terroryzmu a rozwojem ponowoczesnych miast. Przedstawiono w niej przegląd współcześnie stosowanych metod zabezpieczenia przestrzeni miejskiej i budynków przed atakami terrorystycznymi. Podstawowe i najogólniejsze pytania badawcze, jakie postawiono, są następujące: Jakie skutki dla podstawowych cech i wartości symbolizowanych przez tradycyjne miasto niesie zagrożenie terrorystyczne? Jakie skutki dla miast i ich mieszkańców niosą powszechnie implementowane zabezpieczenia antyterrorystyczne? Jak – we właściwy sposób – należy chronić miasta, ich przestrzeń publiczną i budynki przed atakami terrorystycznymi? Jaką strategię obronną należy przyjąć, aby w walce z terroryzmem nie ograniczać praw obywatelskich i nie szerzyć przy tym strachu? Jak postępować, aby zwalczając terroryzm, nie wzmacniać jego niszczyielskiego przesłania, aby zachować stan równowagi pomiędzy wolnością a bezpieczeństwem?

W pracy wykorzystano metody: historyczną, porównawczo-analityczną i analizy indywidualnych przypadków. Ze względu na to, że tematyka prewencji sytuacyjnej i budowlanych zabezpieczeń antyterrorystycznych jest na polskim rynku mało znana, założono konieczność wprowadzenia rysu historycznego, przedstawiającego skrótowo ewolucję obronności miast i historię ataków terrorystycznych wymierzonych w cele miejskie. Podano także podstawowe informacje na temat współczesnego terroryzmu, jego celów i taktyki. Metody porównawczej użyto w celu przeprowadzenia analizy zasad prewencji sytuacyjnej, opartych

na różnych modelach teoretycznych, a także w celu pokazania i porównania różnych metod zabezpieczenia budynków i przestrzeni publicznej z wykorzystaniem współcześnie dostępnych środków technicznych, technologicznych i planistycznych. Pogłębieniu analizy służy przedstawienie, na konkretnych przykładach, przestrzennych skutków wywołanych przez ataki bądź zagrożenie terrorystyczne w wybranych współczesnych miastach cywilizacji zachodniej, a także miast w innych obszarach świata, najbardziej dotkniętych plagą terroryzmu. W następstwie tych jednostkowych analiz, a także na podstawie literatury przedmiotu (głównie anglojęzycznej) przedstawiono doświadczenia krajów, które w największym stopniu zmagają się z zagrożeniem terrorystycznym, i w rezultacie sformułowano wnioski o charakterze ogólnym.

Praca badawcza nie byłaby pełna bez osobistych doświadczeń i wizyt *in situ*. Pierwszym takim doświadczeniem¹ był dla mnie 25 maja 1985 r., kiedy to stałem się naocznym świadkiem samobójczego zamachu bombowego na ówczesnego władcę Kuwejtu, szejka Jabera, jakiego dokonano na nadmorskiej promenadzie Arabian Gulf Street, przy stacji benzynowej położonej nieopodal kompleksu Amiri Hospital w Kuwejcie. W pamięci nadal tkwią mi ten piękny, pogodny dzień i potężna detonacja, brzęk tłuczonych szyb i słup dymu, który uniósł się ponad miastem, a potem obraz wywróconych samochodów, płonących dystrybutorów, huk wybuchającej amunicji i przejmujący ryk syren. Kilka lat wcześniej, w czerwcu 1979 r., kiedy byłem jeszcze studentem architektury, który miał szczęście znaleźć się na praktyce wymiennej na amerykańskim uniwersytecie, podziwiałem i fotografowałem panoramę Nowego Jorku z tarasu widokowego na dachu południowej wieży World Trade Center, nie przypuszczałem, że po 22 latach, 11 września 2001 r., będąc ze ściśniętym gardłem śledził na ekranach telewizyjnych obraz zniszczenia tych wież, który stał się symbolicznym początkiem nowej epoki w dziejach świata. Kilka lat później, w roku 2007, kiedy znalazłem się ponownie w Nowym Jorku i stanąłem w tym złowieszczym miejscu – rozległej wyrwie w tkance miasta – zwanym już wtedy *Ground Zero*, co w terminologii militarnej oznacza epicentrum wybuchu jądrowego, zdałem sobie sprawę, że jestem świadkiem wydarzeń ważnych, nie tylko jako źródeł osobistych przeżyć i emocji – lecz istotnych także w skali uniwersalnej. Podjęcie pracy nad problematyką przestrzennych skutków terroryzmu skłoniło mnie do ponownych podróży do miast i krajów, w których zagrożenie terrorystyczne i zastosowane środki ochrony są największe: Londynu, Nowego Jorku, Waszyngtonu, a także Izraela i Palestyny. Plon tych wyjazdów studialnych: osobiste obserwacje, rozmowy i refleksje, a także dokumentacja fotograficzna, miały istotny wpływ na kształt tej książki.

ZNACZENIE PROBLEMU

Zjawisko terroryzmu zaliczane jest do grupy największych wyzwań o charakterze globalnym, przed którym stanęły kraje Zachodu [Jałowiecki

¹ Autor zdaje sobie sprawę, że użycie w pracy naukowej narracji w pierwszej osobie nie jest zalecane, jednak z racji na wagę i dramatyczne okoliczności opisywanych wydarzeń uznał, że w tym jednym miejscu jest to krok uzasadniony.

2007, s. 15–21]. Terroryzm jest jednym z wielu zjawisk, w całym łańcuchu zmian i przekształceń o charakterze społecznym, gospodarczym i przestrzennym, będących skutkiem oddziaływania współczesnych nam procesów modernizacyjnych i globalizacyjnych. W krajach, które są najbardziej narażone na zamachy terrorystyczne (Izrael, USA, Wielka Brytania), oprócz działań zbrojnych prowadzonych przez ich siły policyjne, służby specjalne i wydzielone jednostki wojskowe (*counterterrorism*), dużą wagę przywiązuje się także do innych środków zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa, prowadząc wielorakie działania o charakterze defensywnym (*antiterrorism*)², m.in. poprzez odpowiednie metody ochrony przestrzeni publicznej i zabezpieczenia tych budynków, które są najbardziej narażone na atak. Fortyfikacja przestrzeni śródmiejskich przybrała na sile i nabrała bezprecedensowego tempa po atakach z 11 września 2001 r., szczególnie w USA i krajach Europy Zachodniej. Na podstawie bogatych doświadczeń wypracowane zostały tam zróżnicowane strategie prewencyjne, zmierzające do ograniczenia ryzyka ataku terrorystycznego i udoskonalone metody zabezpieczeń, które ograniczają jego ewentualne skutki. Są to zazwyczaj przedsięwzięcia kosztowne i ingerujące w wyraz architektoniczny budynków oraz charakter przestrzeni publicznej. Kompleksowa ochrona antyterrorystyczna często skutkuje militaryzacją przestrzeni miasta, „utwardzeniem” jego pejzażu i ograniczeniem dostępności do obiektów publicznych. Mieszkańcy miast poddani są przy tym ciągłej kontroli i inwigilacji, prowadzonej za pomocą najnowocześniejszych technologii. Niekiedy zdarza się także, że państwo, które stało się celem ataków terrorystycznych – w odpowiedzi na nie – samo sięga po terror.

Problematyka prewencji antyterrorystycznej, w tym technicznych zabezpieczeń budynków i przestrzeni publicznej, jest zagadnieniem trudnym, wywołującym spory i konflikty o charakterze politycznym, społecznym i prawnym. Dotyka bowiem z jednej strony potrzeby zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa publicznego, a z drugiej – konieczności ochrony praw obywatelskich i zagwarantowania obywatelom osobistej wolności. Rodzi się więc dramatyczny dylemat – bezpieczeństwo czy wolność – który w sferze przestrzennej może być zarysowany jako konflikt dotyczący istoty miejskości: zagrożeń płynących dla funkcjonowania przestrzeni publicznej miasta jako powszechnie dostępnej strefy obywatelskiej aktywności i wolności. Beck pisze, że w społeczeństwie otwartym istnieje równowaga pomiędzy sferą wolności a indywidualnym bezpieczeństwem. I właśnie ten stan równowagi bierze na celownik terrorysta [Beck 2002, s. 44]. Podstawowym zagrożeniem dla demokracji wydaje się więc nie sam terroryzm, ale wielorakie i dalekosiężne skutki, jakie z sobą przynosi: nadmierna reakcja państwa, ograniczenie praw i swobód demokratycznych obywateli, militaryzacja przestrzeni miasta, fortyfikacja budynków publicznych, krzewienie syndromu strachu. „Rzecz w tym, aby społeczeństwo demokratyczne zdołało pokonać terroryzm, zachowując zasady, na których zostały zbudowane. Zamknięcie się w dobrze strzeżonej twierdzy, coraz bardziej

² Działania antyterrorystyczne dzielone są na: działania wywiadowcze (uzyskiwanie, analiza, wykorzystywanie i gromadzenie informacji) oraz działania prewencyjne (zabezpieczanie obiektów i osób, działania propagandowe) [Jałoszyński 2010, s. 49].

wyrafinowane systemy monitoringu i inwigilacji, wymyślne systemy kontroli dostępu nie są rozwiązaniem problemu” [Aleksandrowicz 2008, s. 141].

Prewencja antyterrorystyczna to nie tylko technika i technologia, to także, a może przede wszystkim, wielorakie działania o wymiarze politycznym i społecznym zmierzające do eliminacji przyczyn i ograniczania skutków terroryzmu. Należy przy tym uzmysłowić sobie, że nie można ani jednostki, ani społeczeństwa uwolnić całkowicie od wszelkich zagrożeń i niebezpieczeństw. Tak jak nie można każdemu człowiekowi zapewnić pełnego bezpieczeństwa, tak nie można społeczeństwa uwolnić od wszelkiego ryzyka i strachu [Bauman 2008, s. 226–227].

REGULACJE PRAWNE, DOKUMENTY ŹRÓDŁOWE I LITERATURA PRZEDMIOTU

Literatura dotycząca terroryzmu jest ogromna, i – niestety – stale powiększana i aktualizowana. Niniejsza praca dotyczy tylko jednego z aspektów współczesnego terroryzmu, jego związku ze współczesną urbanistyką i architekturą: śladów, jakie odciska na ulicach miast i na życiu ich mieszkańców. Książka powstała na podstawie trzech grup źródeł i dokumentów: pierwszą z nich stanowią zbiory przepisów, zasad i wytycznych projektowych związanych z zabezpieczeniem antyterrorystycznym miast, przestrzeni publicznej i budynków, wydawanych przez organa rządowe lub specjalnie do tego celu powołane instytucje; drugą grupę stanowią owoce prac badawczych i literatura naukowo-techniczna poświęcona tej tematyce; trzecią grupę stanowią publikacje i literatura traktujące o wpływie, jaki zagrożenie terroryzmem wywiera na społeczeństwo, środowisko miejskie, przestrzeń publiczną i architekturę.

Podstawowy i największy zbiór wykorzystanych dokumentów stanowią źródła amerykańskie. Stany Zjednoczone są największym i najbardziej narażonym na ataki terrorystyczne państwem, które opracowało rozbudowaną politykę antyterrorystyczną, a także wdrożyło bezprecedensowe w skali globalnej zabezpieczenia budowlane, obejmujące zarówno amerykańskie obiekty poza granicami kraju, jak i najważniejsze budowle położone na jego terytorium. Uzupełniającą grupę dokumentów stanowią bogate źródła pochodzące z Wielkiej Brytanii, kraju, który od lat zmagają się z zagrożeniem terrorystycznym, występującym początkowo ze strony radykalnych organizacji irlandzkich, a obecnie ze strony terroryzmu międzynarodowego. W pewnym – dostępnym publicznie – zakresie oparto się także na źródłach izraelskich i literaturze anglojęzycznej, obrazującej doświadczenia innych krajów, w tym także teatrów współczesnej wojny z terroryzmem: miast Iraku i Afganistanu, gdzie wymierzone w cele miejskie akty terroryzmu stały się codzienną niemal praktyką, wykorzystaną do prowadzenia asymetrycznej wojny z silniejszym i lepiej wyposażonym przeciwnikiem. Pomocne okazały się polskie tłumaczenia autorów zagranicznych, a także dynamicznie rozwijające się prace badawcze i literatura przedmiotu tworzone przez autorów polskich.

Stało się regułą, na co w kontekście polskim warto zwrócić szczególną uwagę, że implementacja zabezpieczeń antyterrorystycznych, a także związanych z nimi unormowań i regulacji prawnych, postępuje w ślad za przepro-

wadzonymi zamachami terrorystycznymi lub usiłowaniami takich czynów. Dopiero wtedy do świadomości decydentów, jak też do opinii publicznej, dociera silny i jednoznaczny sygnał mówiący o konieczności podjęcia odpowiednich środków zaradczych. Typowym przykładem jest USA: kolejne ataki na amerykańskie obiekty i infrastrukturę, zarówno na terytorium kraju, jak i za jego granicami, wywoływały coraz silniejsze reakcje obronne, polegające na wdrożeniu odpowiednich przepisów i zabezpieczeń, a z czasem na podjęciu zakrojonych na skalę globalną działań militarnych.

Samobójcze ataki bombowe na amerykańskie ambasady i obiekty militarne przeprowadzone w 1983 r. na Bliskim Wschodzie, w Libanie i Kuwejcie doprowadziły do powstania tzw. raportu Inmana (*Report of the Secretary of State's Advisory Panel on Overseas Security*)³, poświęconego ochronie placówek dyplomatycznych i obiektów amerykańskich położonych poza granicami kraju. W dokumencie tym zwrócono uwagę na to, że wiele ambasad i konsulatów amerykańskich było położonych przy głównych, śródmiejskich i ruchliwych ulicach miast – co dawniej uważano za zaletę, lecz w świetle zagrożenia zamachem terrorystycznym należy uznać za wadę. Zalecono, aby zrezygnować z lokalizowania placówek amerykańskich w budynkach, które nie są kontrolowane w całości przez rząd amerykański, które mają innych współlokatorów, które mają wspólne ściany z innymi nieruchomościami bądź wokół których nie da się urządzić strefy bezpieczeństwa, założonej pomiędzy budynkiem a ogrodzeniem posesji. Podkreślono, że lokalizacja, wiek bądź rozwiązania architektoniczne w wypadku wielu budynków uniemożliwiają ich skuteczną ochronę i w konkluzji zalecono wdrożenie programu rządowego, którego celem będzie ograniczenie ryzyka, na jakie narażone są tego typu obiekty. Zgodnie z wnioskami zawartymi w raporcie Inmana powołano też dwie instytucje rządowe, których zadaniem stało się zapewnienie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa amerykańskich placówek dyplomatycznych: Bureau of Diplomatic Security i Diplomatic Security Service.

Kolejna fala ataków na obiekty amerykańskie miała miejsce w latach 1993–1995, kiedy zaatakowano ładunkami wybuchowymi umieszczonymi w furgonetkach wieże World Trade Center w Nowym Jorku i Murrah Federal Building w Oklahoma City. Zamachy te przyniosły w rezultacie zarówno zmiany w ustawodawstwie prawnym, jak i wzmocnienie poziomu ochrony budynków państwowych. Zgodnie z zaleceniami tzw. *Marshals Report*⁴ powołano wówczas Międzyresortowy Komitet Bezpieczeństwa (Interagency Security Committee) i wdrożono Standardy Bezpieczeństwa dla Budynków Rządowych (*Security Standards for Federal Buildings*). Zgodnie z zarządzeniem prezydenta Clintona⁵, wydanym jeszcze w czerwcu 1995 r., wszystkie budynki podległe rządowi mu-

³ Treść tzw. Raportu Inmana: www.fas.org/irp/threat/inman/index.html.

⁴ Do opracowania odpowiednich standardów wyznaczono, ze względu na posiadane doświadczenie, służbę ochrony sądów publicznych – U.S. Marshals Service (USMS), która przy współpracy z FBI, Departamentem Obrony i służbami specjalnymi przygotowała dokument nazwany *Vulnerability Assessment of Federal Facilities*, June 28, 1995, zob. www.abanet.org/rppt/meetings_cle/2002/2002spring/.../Hanas.pdf.

⁵ U.S. President (Clinton), *Memorandum on Upgrading Security at Federal Facilities* (w: *Public Papers of the Presidents of the United States*, vol. I, June 28, 1995, s. 964–965).

siały zostać zabezpieczone z zachowaniem wyznaczonych standardów, dotyczących m.in. odpowiednich wielkości otaczających je stref ochronnych, wprowadzenia kontroli wjazdu i wejścia, instalacji monitoringu wizyjnego, sposobu wykonania elementów konstrukcyjnych i rodzaju szklenia otworów okiennych. W 1997 r. wydano dokument *GSA Security Criteria*⁶, który mówi o tym, w jaki sposób, pod względem bezpieczeństwa, mają być projektowane budynki przeznaczone dla amerykańskich urzędów federalnych. O skali problemu związanego z zabezpieczeniem budynków federalnych USA świadczyć może fakt, że urzędy federalne posiadają lub wynajmują blisko 9000 budynków mieszczących ponad 343 730 000 m² powierzchni biurowej⁷.

W następstwie ataku na Nowy Jork i Waszyngton 11 września 2001 r. wdrożono kolejne zabezpieczenia i dokonano reorganizacji, których celem było wzmocnienie ochrony budynków rządowych i publicznych. Przyjęto Strategię Bezpieczeństwa Narodowego Stanów Zjednoczonych, opartą na koncepcji wojny prewencyjnej, uchwalono tzw. *Partiot Act* – ustawę specjalną, która nadała służbom amerykańskim wiele uprawnień, m.in. do podsłuchiwania rozmów telefonicznych, kontroli korespondencji listowej i mailowej, wglądu w dane finansowe i medyczne, przesłuchań i zatrzymań. Uchwalona wówczas kolejna specjalna ustawa *Homeland Security Act* powołała Departament Bezpieczeństwa Krajowego⁸ (Homeland Security Department), organizację zajmującą się stanem bezpieczeństwa wewnętrznego, do której głównych zadań należy ochrona USA przed terroryzmem i minimalizacja ewentualnych skutków ataku terrorystycznego. Wdrożono także wiele regulacji zmierzających do poprawy jakości i efektywności antyterrorystycznych zabezpieczeń budynków. Dnia 28 lutego 2003 r. prezes Międzyresortowego Komitetu Bezpieczeństwa (Interagency Security Committee – ISC) został przeniesiony do Sekretariatu Bezpieczeństwa Krajowego (Secretary of Homeland Security) i objął bezpośrednim nadzorem zabezpieczenia wszystkich urzędów i krytycznych dla bezpieczeństwa elementów infrastruktury państwa. W lipcu 2003 r. ISC wydał wytyczne dotyczące projektowania i przebudowy budynków federalnych nazwane *ISC Security Design Criteria for New Federal Office Buildings and Major Modernization Projects*⁹.

Jedną z instytucji, które wchodzi w skład Departamentu Bezpieczeństwa Krajowego, jest Federalna Agencja Zarządzania Kryzysowego (Federal Emergency Management Agency – FEMA), która opracowała i opublikowała wiele znakomitych, bogato udokumentowanych i ilustrowanych podręczników przeznaczonych dla architektów, projektantów, inżynierów, właścicieli i zarządców budynków, a także tych przedstawicieli administracji i władz, którzy zajmują się projektowaniem budynków i przestrzeni publicznej oraz administrowaniem nimi. Pierwsza z tych pozycji, wydany w 2003 r. podręcznik z serii „Zarządzanie

⁶ U.S. General Services Administration, Public Buildings Service, Building Technologies Division, *GSA Security Criteria*, Oct. 8, 1997, Limited Official Use Only.

⁷ Zob. *CRS Report for Congress: The Interagency Security Committee and Security Standards for Federal Buildings*, November 2007; www.fas.org/sgp/crs/homesec/RS22121.pdf.

⁸ Tłumaczenie nazwy HSO jako Departament Bezpieczeństwa Krajowego za: Hołyst 2009a.

⁹ *ISC Security Design Criteria for New Federal Office Buildings and Major Modernization Projects*, The National Academic Press, Washington D.C. 2003.

ryzykiem” zatytułowany został *Reference Manual to Mitigate Potential Terrorist Attacks Against Buildings* [FEMA 2003], dotyczy zabezpieczenia budynków przed atakami terrorystycznymi, przede wszystkim przed konwencjonalnymi zamachami bombowymi. W podręczniku, podzielonym na pięć części, omówiono metody analizy zagrożenia, określenia słabych punktów budynku i związaną z tym ocenę ogólnego ryzyka; przedstawiono wytyczne dla projektowania otoczenia wokół budynków, wytyczne dla projektowania samych budynków, zarówno w zakresie elementów budowlanych, jak i systemów, instalacji i wyposażenia budynków; przedstawiono mechanizm wybuchu i jego skutki dla budynku; w ostatnim rozdziale przedstawiono sposoby zabezpieczenia budynków przed atakami chemicznymi, biologicznymi i radiologicznymi. Cennym dodatkiem do podręcznika są słowniki fachowych pojęć i skrótów, obszerna bibliografia oraz spis instytucji i organizacji, które zajmują się problematyką bezpieczeństwa obiektów budowlanych.

W kolejnych latach FEMA opublikowała całą serię podręczników związanych z zabezpieczeniem antyterrorystycznym budynków: *Primer for Design of Commercial Buildings to Mitigate Terrorist Attacks* [FEMA 2004a], *Primer to Design Safe School Projects in Case of Terrorist Attacks* [FEMA 2004b], *Risk Assessment: A-How to Guide to Mitigate Potential Terrorist Attack against Building* [FEMA 2005], *Safe Rooms and Shelters: Protecting People against Terrorist Attack* [FEMA 2006] i *Site and Urban Design for Security* [FEMA 2007]. Ostatnia pozycja przynosi zarówno wiele analiz i omówień ataków terrorystycznych przeprowadzonych w ostatnich latach na budynki publiczne w USA i Wielkiej Brytanii (m.in. ambasady amerykańskie w Bejrucie, Nairobi, Dar es Salaam, budynki biurowe Baltic Exchange City i Bishopsgate w Londynie, World Trade Center w Nowym Jorku, Murrah Federal Building w Oklahoma City, Town Center w Manchesterze). W podręczniku opisano ewolucję zabezpieczeń realizowanych za pomocą elementów małej architektury i przedstawiono też założenia doktryny CPTED (*Crime Prevention through Environmental Design*)¹⁰. Wydawnictwa publikowane przez amerykańską Federalną Agencję Zarządzania Kryzysowego są nieocenionym źródłem informacji i wzorców najnowszych rozwiązań projektowych, które mogą zostać wykorzystane do poprawy stanu bezpieczeństwa budynków rządowych, komercyjnych i publicznych – taka jest też ich rola. Są to wydawnictwa jawne, dostępne także nieodpłatnie w Internecie¹¹.

Także dostępnym publicznie dokumentem¹² są wytyczne amerykańskiego Ministerstwa Obrony (Department of Defence) zatytułowane *DoD Minimum Antiterrorist Standards for Buildings* [DoD 2007], wydane w 2003 r. i zmodyfikowane w 2007 r., które zawierają zespół standardów i wytycznych mających zastosowanie przy projektowaniu, konstrukcji i modernizacji budynków wojskowych zarówno w kraju, jak i za granicą. Dokument złożony jest z dwóch rozdziałów i czterech załączników. W rozdziale pierwszym podano ogólne informacje i zasady stosowania standardów, w rozdziale drugim przedstawiono filozofię, strategię i założenia wyjaśniające zastosowanie standardów.

¹⁰ Doktryna CPTED zostanie omówiona w kolejnym rozdziale książki.

¹¹ Zob. strona internetowa Federal Emergency Management Agency; www.fema.gov/library.

¹² Dostępnym za pośrednictwem strony *Whole Building Design Guide*: <http://dod.wbdg.org>.

Ogólnym zadaniem standardów jest wprowadzenie rozwiązań powodujących zmniejszenie ryzyka, na jaki są narażeni personel, użytkownicy i mieszkańcy budynków należących do amerykańskich sił zbrojnych, przy zachowaniu rozsądnego kosztu zabezpieczeń. Ten poziom zabezpieczeń ma na celu zmniejszenie liczby ofiar potencjalnego ataku i opiera się na powszechnie znanych i stosowanych zasadach: wydzielenia wokół obiektów stref bezpieczeństwa, odpowiedniego odsunięcia stanowisk parkingowych od ścian budynków, wzmocnienia głównej konstrukcji nośnej, prawidłowej dystrybucji funkcji i ograniczenia ryzyka latających odłamków.

Unormowania prawne i działania prewencyjne podjęte w Wielkiej Brytanii były także następstwem kolejnych ataków terrorystycznych, głównie zamachów bombowych, wymierzonych w cywilne cele miejskie. Obszar działań terrorystów przenosił się, od miast Irlandii Północnej, które stały się sceną zmasowanych ataków bombowych prowadzonych przez organizacje irlandzkie, głównie Irlandzką Armię Republikańską i jej odłamy, w latach 70. ubiegłego wieku, po miasta angielskie, które stały się celem ataków w kolejnych kampaniach bombowych IRA, przeprowadzonych w latach 1973–1997. Z początkiem XXI w. Londyn, jako miasto globalne, stał się jednym z głównych celów dla sieci międzynarodowego terroru, o czym przypominały ataki bombowe na środki komunikacji publicznej dokonane w lipcu 2005 r. Podstawowe akty prawne wymierzone w terroryzm to *Northern Ireland Emergency Provisional Act of 1978*, który obowiązuje na terenie Ulsteru, oraz *Prevention of Terrorism Temporary Act of 1989*, stosowany na całym terytorium Zjednoczonego Królestwa [Hołyst 2009a, s. 928], po czym kolejno, w ślad za narastającym zagrożeniem przyjęto *Terrorism Act 2000* i uchwalony po 11 września 2001 r. *Anti-Terrorism, Crime and Security Act 2001*.

Zabezpieczenia antyterrorystyczne przestrzeni publicznej i budynków w Wielkiej Brytanii koordynuje i nadzoruje Narodowe Biuro Bezpieczeństwa Antyterrorystycznego – National Counter Terrorism Security Office (NaCTSO)¹³, które współpracuje z regionalnymi jednostkami policji, za pomocą siatki lokalnych doradców antyterrorystycznych *Counter Terrorism Security Advisers (CTSA)s*. Doradcy policyjni służą społeczeństwu pomocą i radą we wszelkich kwestiach dotyczących zabezpieczenia działalności gospodarczej i nieruchomości na podległych im obszarach. Przy jednostkach policji działają także specjaliści zajmujący się współpracą z władzami lokalnymi, architektami i projektantami: *Architectural Liaison Officers* i *Prevention Design Advisers*. Ich rolą jest współdziałanie z biurami planowania przestrzennego, które zajmują się wydawaniem decyzji planistycznych, w celu wdrażania – już na początkowych etapach projektów – rozwiązań zapobiegających przestępczości i pożądanym ze względu na bezpieczeństwo antyterrorystyczne. Za kluczowe z punktu widzenia kraju elementy infrastruktury i zapewnienie nieprzerwanego działania sieci komunikacji i łączności, służb ratunkowych, przepływu energii, finansów, dostawy mediów itd. odpowiedzialne jest Centrum Ochrony Narodowej Infrastruktury (Centre for the Protection of National Infrastructure – CPNI)¹⁴. Obie wymie-

¹³ Zob. www.nactso.gov.uk.

¹⁴ Zob. www.cpni.gov.uk.

nione powyżej instytucje podległe są brytyjskiej służbie bezpieczeństwa MI5 [HO 2009, s. 45–49].

Narodowe Biuro Bezpieczeństwa Antyterrorystycznego wydało serię publikacji poświęconych zabezpieczeniu i ochronie przed skutkami ataku terrorystycznego budynków, przestrzeni publicznych i imprez masowych, nazwanych *Counter Terrorism Protective Security Advice*¹⁵, które dotyczyły kolejno: stadionów i aren [NaCTSO 2006a]; centrów handlowych [NaCTSO 2006b]; barów, pubów i klubów nocnych [NaCTSO 2007a]; atrakcji turystycznych [NaCTSO 2007b]; hoteli i restauracji [NaCTSO 2008a]; kin i teatrów [NaCTSO 2008b]; imprez masowych [NaCTSO 2008c]; obiektów uniwersyteckich [NaCTSO 2009]. W wymienionych powyżej kilkudziesięciostronicowych broszurach przedstawiono działania organizacyjne i kompleksowe metody zabezpieczeń, które mają na celu ograniczenie ryzyka związanego z zamachami terrorystycznymi. Podkreślono przy tym, że nie ma sposobu, aby takie ryzyko całkowicie wyeliminować, można je jedynie w sensowny sposób zredukować. Metody ograniczania zagrożenia terrorystycznego służą także ograniczeniu innych zagrożeń związanych z przestępczością, np. ryzyka włamania i kradzieży. Podkreślono, że środki zabezpieczenia antyterrorystycznego nie mogą zagrażać ogólnemu bezpieczeństwu korzystania z chronionych obiektów lub zmniejszać go. „Safety must always have priority over security” [NaCTSO 2006a, s. 4]. Podkreślono także, że techniczne i technologiczne środki zabezpieczeń to tylko jeden z elementów poprawy stanu bezpieczeństwa, który musi współgrać z dobrą praktyką rekrutacji i zarządzania personelem, utrzymywaniem odpowiedniego stanu jego wyszkolenia i czujności, właściwym administrowaniem obiektami, opracowaniem planów działania personelu i ewakuacji w wypadku powstania zagrożenia, zapewnieniem ochrony informacji i ciągłości działania itd.

Spektakularne zastosowania środków planistycznych do walki z zagrożeniem terrorystycznym to zrealizowany w roku 1972 „stalowy pierścień” w Belfaście i system obrony centralnych biznesowych dzielnic Londynu: City i Docklands, wprowadzony w życie w 1993 r. W ślad za kordonem umocnień założonych wokół centralnych części miasta znacznie ograniczono dostępność dla ruchu samochodowego i wprowadzono niezwykle rozbudowany i zaawansowany technologicznie system monitoringu wizyjnego. O planistycznych, architektonicznych i urbanistycznych metodach walki z terroryzmem w Wielkiej Brytanii, a w szczególności w Londynie, traktują prace Jona Coaffee [Coaffee 2004a, 2004b, 2004c, 2009, Coaffee, Wood, Rogers 2009].

Brytyjska służba bezpieczeństwa – MI5 – wydała w 2005 r. broszurę *Protecting Against Terrorism* [MI5 2005], rodzaj poradnika poświęconego zagadnieniom zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony antyterrorystycznej, zarówno w stosunku do prowadzonej działalności gospodarczej, jak i dla nieruchomości, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożenia bombowego. W broszurze omówiono potencjalne źródła zagrożeń i podano zasady zachowania w razie uzyskania informacji o podłożeniu bomby. W kwietniu 2009 r. Home Office wydało bardzo interesujące z punktu widzenia niniejszej pracy opracowanie zatytułowane *Safer Places: A Counter Terrorism Supplement*, traktujące o zagrożeniu terrorystycznym,

¹⁵ Zob. www.nactso.gov.uk.

jakie istnieje w zatłoczonych, publicznych miejscach, do których zaliczono stadiony, puby, kluby i bary, ulice i domy handlowe, atrakcje turystyczne, kina, teatry, centra komercyjne, szkoły, uczelnie i świątynie [HO 2009], oraz o metodach poprawy bezpieczeństwa przestrzeni publicznej. Opracowanie jest uzupełnieniem wcześniej wydanej rządowej publikacji *Safer Places: The Planning System and Crime Prevention* [OPDM, Home Office 2004]. W opracowaniu przedstawiono (w skrótowny sposób) zagadnienia związane z taktyką terrorystów, zagrożeniem bombowym, chemicznym i biologicznym, przedstawiono zasady dobrej praktyki projektowej, uwzględniającej w proporcjonalny sposób różne aspekty związane z zagrożeniem terrorystycznym przestrzeni publicznej (m.in. konieczność oceny ryzyka i stosowania proporcjonalnych zabezpieczeń, konieczność wprowadzenia tematyki antyterrorystycznej w początkowej fazie założeń projektowych, oceny kosztów finansowych, estetycznych i funkcjonalnych proponowanych rozwiązań, przedstawiono także filozofię stosowania i praktyczne przykłady zabezpieczeń antyterrorystycznych realizowanych przez: wzmocnienie odporności obiektów na wybuch, stosowanie odpowiednich rozwiązań funkcjonalnych, zwolnienie i ograniczanie natężenia ruchu pojazdów oraz stosowanie stref wokół chronionych obiektów i zapewnienie im odpowiedniego nadzoru.

W USA, a także w wielu innych krajach, oprócz unormowań prawnych, regulacji i wytycznych projektowych dotyczących zabezpieczeń antyterrorystycznych prowadzone są rozległe badania dotyczące zastosowań praktycznych technologii związanych z zabezpieczeniem budynków i przestrzeni publicznej przed zagrożeniem kryminalnym i atakiem terrorystycznym. Klasycznymi opracowaniami są wspomniane już książki C. Ray Jeffrey, *Crime Prevention through Environmental Design* [Jeffrey 1971], i Oscara Newmana, *Defensible Space. People and Design in the Violent City* [Newman 1972]. Oscar Newman przez kilkadziesiąt lat rozwijał swoje badania, a ich założenia sprawdzał w praktyce, dokumentując je w kolejnych książkach, m.in. *Architectural Design for Crime Prevention* [Newman 1973]; *Design Guidelines for Creating Defensible Spaces* [Newman 1975]; *Creating Defensible Space* [Newman 1996]. Najnowsze opracowania i podręczniki dotyczące bezpieczeństwa budynków i ochrony antyterrorystycznej przestrzeni publicznej nadal są oparte na zasadach stworzonej w latach 70. ubiegłego wieku doktryny CPTED. Odwołują się do niej m.in. podręczniki: *Building Security. Handbook for architectural Planning and Design* [Nadel 2004] i *Security and Site Design* [Hopper, Droge 2005]. W tych obu książkach, wydanych po 11 września, ważne miejsce zajmuje problematyka zabezpieczeń antyterrorystycznych. Także wydana w 2001 r. przez Amerykański Instytut Architektów (AIA) broszura *Building Security through Design* [AIA 2001] jest poświęcona w dużej mierze problematyce zabezpieczeń antyterrorystycznych. Przy współudziale Amerykańskiego Instytutu Architektów w 2004 r. został wydany podręcznik Josepha A. Demkina, *Security Planning and Design: A Guide for Architects and Building Designers* [Demkin 2004].

Problematyką zabezpieczeń budynków zajmują się wyspecjalizowane firmy produkcyjne i konsultingowe reprezentujące zarówno przemysł obronny, jak i tzw. przemysł bezpieczeństwa. W problematyce tej wyspecjalizowały się także biura projektowo-inżynierskie, prowadzące również badania naukowe, z których najbardziej znana jest firma Hinman Consulting Engineers Inc.

z San Francisco¹⁶. Jej założycielką i prezesem jest Eve Hinman, inżynier statyk, wyspecjalizowana w zagadnieniach inżynierii wybuchowej (*blast engineering*), badająca dla rządu USA skutki ataków bombowych na budynki od roku 1983, kiedy w Bejrucie zaatakowano ambasadę amerykańską i koszary Marines. Zajmowała się projektowaniem silosów rakietowych, instalacji militarnych NATO, budynków przemysłowych zagrożonych wybuchem i budynków publicznych narażonych na atak terrorystyczny. Była ekspertem rządowym, uczestniczyła jako ekspert w procesie Timotyhy McVeigha, sprawcy zamachu w Oklahoma City. W 1997 r. założyła firmę Hinman Consulting Engineers Inc., specjalizującą się w projektowaniu konstrukcji odpornych na wybuch, trzęsienia ziemi i doradztwie dotyczącym antyterrorystycznego zabezpieczenia budynków. Dewizą firmy jest tzw. transparentne bezpieczeństwo (*transparent security*), efektywne zabezpieczenia i rozwiązania inżynierskie, które nie niszczą wartości architektonicznych projektu. Eve Hinman jest autorką wielu książek i publikacji naukowych, m.in.: *Lessons from the Oklahoma City Bombing: Defensive Design Techniques* [Hinman 1997]; *A Primer for the Design of Commercial Facilities to Resist the Effects of Explosive Attack* [FEMA 2003]; *Upgrading Windows for the Blast Effect* [Hinman 2004]; *Defensive Design of Federal Office Buildings* [Hinman 2005]; *Blast Safety of the Building Envelope* [Hinman 2008]. Inną znaną firmą projektowo-inżynierską zajmującą się doradztwem i projektowaniem z zakresu zabezpieczeń i ochrony antyterrorystycznej jest Weidlinger Associates Inc. z Nowego Jorku, która posiada liczne oddziały w Stanach Zjednoczonych i Europie. Zajmuje się ona projektowaniem dworców lotniczych, budynków administracyjnych, sądów, tuneli i infrastruktury. Zaprojektowała m.in. ponad 100 budynków amerykańskich ambasad. Jej ekspertem z dziedziny inżynierii wybuchowej jest dr Robert Smilowitz.

Interesującą stroną internetową poświęconą najnowszym technikom i technologiom budowlanym prowadzi amerykański Narodowy Instytut Nauk Budowlanych (*National Institute of Building Sciences*) za pomocą portalu *Whole Building Design Guide*. Znaleźć tam można m.in. poświęcone problematyce antyterrorystycznego zabezpieczenia budynków artykuły *Designing Buildings to Resist Explosive Threats* [Smilowitz 2008] i *Balancing Security/Safety and Sustainability Objectives* [Paradis, Tran 2008], zaopatrzone w hipertekstowe odnośniki i interesującą bibliografię.

Trzecią grupę literatury przedmiotu reprezentują książki i rozprawy naukowe z zakresu architektury, urbanistyki, planowania przestrzennego, socjologii, politologii i filozofii, a także innych dziedzin współczesnej nauki, dla których polem badań stały się terroryzm i jego skutki. Podstawowymi pozycjami, które prezentują związki, jakie tworzą się pomiędzy współczesnym terroryzmem a urbanistyką i architekturą, są prace Stephana Grahama, profesora Uniwersytetu w Durham w Wielkiej Brytanii. Tej tematyki dotyczy wydana w 2006 r. pod jego redakcją książka *Cities, War and Terrorism* [Graham 2004] a także kolejne prace *Cities under Siege: The New Military Urbanism* [Graham 2010a] i *Disrupted Cities. When Infrastructure Fails* [Graham 2010b]. Innym, wspomnianym już badaczem zajmującym się problematyką przestrzennych skutków terroryzmu, głównie na podstawie doświadczenia Londynu i miast brytyjskich jest Jon Coaffee, autor

¹⁶ Zob. www.hce.com.

książek *Terrorism, Risk and the City. The Making of a Contemporary Urban Landscape* [Coaffee 2004c] oraz wydanej niedawno *The Everyday Resilience of the City: How Cities Respond to Terrorism and Disaster* [Coaffee, Wood, Rogers 2009]. Także mieszkający w Nowym Jorku amerykański architekt, wykładowca i krytyk Michel Sorkin opublikował kilka książek na interesujący nas temat, są to m.in. wydana w 2007 r. *Indefensible Space. The Architecture of the National Insecurity State* [Sorkin 2008] czy wydana pod jego redakcją w maju 2002 r. *After the World Trade Center. Rethinking New York City* [Sorkin, Zukin 2002]. Odbudowie Nowego Jorku ze zniszczeń po ataku terrorystycznym dotyczy też praca Paula Goldbergera, *Up from Zero* [Goldberger 2005].

Jednym z ważnych skutków związanych z narastającym zagrożeniem terrorystycznym jest gwałtowny – zwłaszcza po zamachu na WTC – rozwój technologii elektronicznych metod inwigilacji i kontroli, zarówno w celu ochrony budynków, jak i nadzorowania przestrzeni publicznej. Zastosowanie w nich najnowszych zdobyczy komputeryzacji i biometrii pozwala już mówić o nadzorowaniu i kontrolowaniu poszczególnych ludzi w przestrzeni publicznej miast. Tym zagadnieniom poświęcił swoje prace profesor socjologii, Kanadyjczyk David Lyon, autor m.in. *Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society* [Lyon 1994], *Surveillance after September 11* [Lyon 2003], *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond* [Lyon 2006] oraz *Surveillance Studies: An Overview* [Lyon 2007].

Czynniki wpływające na współczesne przekształcenia struktury przestrzennej miast analizuje w swoich pracach Peter Marcuse, profesor Columbia University z Nowego Jorku, wśród nich wymienia także terroryzm; zob. m.in. *Globalizing Cities: A New Spatial Order of Cities* [Marcuse, Kempen 2000]. Warto też sięgnąć do pracy zbiorowej *Wounded Cities*, pod redakcją Jane Schneider i Idy Susser, w której przedstawiono m.in. losy miast dotkniętych plagą terroryzmu: Nowego Jorku, Belfastu, Beirutu i Bagdadu [Schneider, Susser 2003]. Innym, bardzo znanym autorem, który od wielu lat zajmuje się problematyką militaryzacji przestrzeni miejskiej, fortyfikacji architektury i kryzysu przestrzeni publicznej jest amerykański teoretyk urbanizacji Mike Davis, którego książki *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles* [Davis 1990], *Dead Cities and Other Tales* [Davis 2002], *Buda's Wagon. A Brief History of the Car Bomb* [Davis 2007] i *Planet of Slums*, wydana po polsku jako *Planeta slumsów* [Davis 2009] przynoszą pesymistyczny, niekiedy wręcz katastroficzny obraz współczesnych miast i równie przygnębiająco zarysowaną wizję ich przyszłości. O etapach fortyfikacji miasta i przestrzennych skutkach terroryzmu w eseju *Maximum Security City* pisał holenderski architekt Tim de Boer [Boer 2008a], który także założył portal internetowy o tej tematyce¹⁷. Wcześniej, w 1997 r., ukazała się książka *Architecture of Fear*, pod redakcją Nan Ellin, z tekstami m.in. Charlesa Jencksa, która przyniosła dogłębną analizę zjawiska fortyfikacji architektury, jak też wprowadziła znane odtąd określenie „form follows fear”: „strach definiuje formę” – [Ellin 1997], będące parafrazą modernistycznej dewizy „form follows function” – „funkcja definiuje formę”.

O istocie i podstawowych zagadnieniach terroryzmu mówią podstawowe anglojęzyczne wydawnictwa monograficzne: prace Yonaha Alexandra [Alexander 2002, Alexander, Latter 1990], Waltera Laquera [Laquer 1987, 2000], Briana

¹⁷ Zob. www.maximumsecuritycity.org.

Jenkinsa [Jenkins 1975, 1985] i Brigitte L. Nacos [Nacos 2006], a także poświęcone tej tematyce pozycje wydane w języku polskim: *Terroryzm* [Dietl, Hirschman, Tophoven 2009], *Zamachowcy-samobójcy. Współczesność i historia* [Reuter 2003] i *Encyklopedia terroryzmu* [Encyklopedia terroryzmu 2004]. Związki pomiędzy współczesnymi doktrynami wojennymi a terroryzmem, szczególnie w kontekście tzw. asymetrycznych konfliktów zbrojnych, omawiali m.in. Alvin i Heidi Toffler w książce *Wojna i antywojna* [Toffler 1997], Herfried Münkler, *Wojny naszych czasów* [Münkler 2004], i Łukasz Kamiński, *Technologia i wojna przyszłości. Wokół nuklearnej i informacyjnej rewolucji w sprawach wojskowych* [Kamiński 2009].

Kluczowe pozycje traktujące o narastającym konflikcie w relacjach pomiędzy cywilizacją zachodnią a światem islamu to znane prace *Zderzenie cywilizacji* Samuela P. Huntingtona z 1996 r. – polskie wydania 1997 i 2006 r. [Huntington 2006] oraz Benjamina Barbera *Dżihad kontra McŚwiat* [Barber 2000] i *Imperium strachu: wojna, terroryzm, demokracja* [Barber 2005]. Interesującą analizą relacji terroryzmu i świata instytucji Zachodu jest praca Rogera Scrutona *Zachód i cała reszta. Globalizacja a zagrożenie terrorystyczne* [Scruton 2003].

Informacje dotyczące problematyki konfliktu palestyńsko-izraelskiego można odnaleźć w monografii Konstantego Geberta *Miejsce pod słońcem. Wojny Izraela* [Gebert 2008], przewodniku *Właśnie Izrael* [Barbur, Urbański 2006] i relacjach naocznych świadków opisywanych wydarzeń: Maria Vargasa Llosy, *Izrael – Palestyna. Pokój czy święta wojna* [Llosa 2007], i Ewy Jasiewicz, *Podpalić Gazę* [Jasiewicz 2011]. O polityczno-społecznych aspektach konfliktu traktują przetłumaczone na język polski prace Uri Hupperta, *Izrael w cieniu fundamentalizmów* [Huppert 2007], i Michela Warschawskiego, *Izrael i polityka planowanego zniszczenia* [Warschawski 2008]. W celu zapoznania się bardziej wnikliwą analizą przestrzennych skutków konfliktu izraelsko-palestyńskiego warto sięgnąć do pozycji anglojęzycznych: *Against the Wall. Israel's Barrier to Peace* [Sorkin 2005], *A Wall in Palestine* [Backmann 2010], a w szczególności do obszernej, monograficznej pracy izraelskiego badacza i architekta Eyala Weizmana, *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation* [Weizman 2007].

W perspektywie socjologicznej najpełniej zjawisko współczesnego terroryzmu przedstawili: Zygmunt Bauman m.in. w książkach *Życie na przemiast, Społeczeństwo w stanie obłężenia i Płynny lęk* [Bauman 2004, 2006b, 2008] oraz Manuel Castells w trytomowej trylogii *Wiek informacji: ekonomia, społeczeństwo, kultura* [Castells 2007, 2008, 2009]. Współczesną transformację społeczną, gospodarczą, technologiczną, militarną i polityczną, zwaną globalizacją, pomagają ogarnąć bardziej ponowocześnie zorientowane podejścia, z dziedziny socjologii, politologii i filozofii, by wskazać na kolejne dzieła Zygmunta Baumana m.in. *Globalizacja i Płynna nowoczesność* [Bauman 2000, 2006b], Jeana Baudrillarda, *Symulakry i symulacja* oraz *Duch terroryzmu. Requiem dla Twin Towers* [Baudrillard 2005a, 2005b], i Paula Virillo, *Bomba informacyjna. Wypadek pierworodny* oraz *Prędkość i polityka* [Virillo 2006, 2007, 2008]. Pozwalają one uświadomić sobie i zrozumieć szersze konteksty zjawiska terroryzmu, które wymykają się analizie empirycznej, takie jak sieciowość, wirtualność i płynność czasów, w których żyjemy.

Do najważniejszych polskich autorów opisujących problematykę współczesnego terroryzmu zaliczam Brunona Hołysta, autora monumentalnej, dwuto-

mowej monografii *Terroryzm* [Hołyst 2009a], oraz działających w Centrum Badań nad Terroryzmem Collegium Civitas specjalistów i oficerów wywodzących się z polskich jednostek antyterrorystycznych: Kubę Jałoszyńskiego, *Współczesny wymiar antyterroryzmu* [Jałoszyński 2008], Jacka Adamskiego, *Nowe technologie w służbie terrorystów* [Adamski 2007] oraz Krzysztofa Liedla, *Jak przetrwać w dobie zagrożeń terrorystycznych. Elementy edukacji antyterrorystycznej* [Liedl, Piasiecka 2007]. Należy także odnotować nazwiska Tomasza Aleksandrowicza, autora opracowania *Terroryzm międzynarodowy* [Aleksandrowicz 2008], i politologów Krzysztofa Kowalczyka i Wiesława Wróblewskiego, redaktorów tomu *Oblicza współczesnego terroryzmu* [Kowalczyk, Wróblewski 2006a] i *Terroryzm – globalne wyzwanie* [Kowalczyk, Wróblewski 2006b]. O przeciwdziałaniu i zapobieganiu terroryzmowi traktuje obszerna praca *Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu* [Paprzycki, Rau 2009].

Należy także odnotować cykl „Mundus” Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, w którym opublikowano między innymi: *Hamas: polityka, dobroczynność i terroryzm w służbie dżihadu* [Levitt 2008] i monografię Tomasza Gobana-Klasa poświęconą związkom terroryzmu i mediów – *Media i terroryści. Czy zastraszą nas na śmierć?* [Goban-Klasa 2009]. Zagadnieniami terroryzmu w kontekście zjawisk globalizacyjnych, urbanizacji i metropolizacji zajmował się socjolog Bohdan Jałowiecki w książce *Globalny świat metropolii* [Jałowiecki 2007]. Problematykę przestrzeni bezpiecznej podjął także profesor Politechniki Krakowskiej Andrzej Wyżykowski z zespołem [Wyżykowski 2004, 2005], tu na szczególne wyróżnienie zasługują artykuły Kingi Racoń-Leji: *Rozwiązania, materiały i systemy zapewniające ochronę budynku, umożliwiające kształtowanie architektury w sposób otwarty i dostępny* [Racoń-Leja, Róg 2004] oraz *Dualizm poczucia bezpieczeństwa w przestrzeni publicznej. Bezpieczeństwo i zagrożenia w przestrzeni publicznej przekrytej* [Racoń-Leja 2004].

W polskiej literaturze przedmiotu brakuje monograficznych prac badających związki terroryzmu z przestrzenią miejską i architekturą, brak też jest ogólnodostępnych wytycznych projektowych dla zabezpieczenia budynków przed skutkami ataku terrorystycznego. Z praktyki projektowej znane są autorowi przykłady projektów, w których służby inwestorskie koordynowały i realizowały kompleksowe zabezpieczenia, w tym także pewne zabezpieczenia o charakterze antyterrorystycznym. Dotyczyło to w szczególności projektowanych budynków sądów i banków [Jasiński 2007]. Od kilku lat problematyka dotycząca związków pomiędzy współczesną urbanistyką i architekturą a terroryzmem leży w obszarze zainteresowań autora. Poświęcone jej zostały między innymi następujące publikacje: *Wielkomiejski dylemat – przestrzeń publiczna czy przestrzeń bezpieczna* [Jasiński 2009], *Techniczne i technologiczne środki zabezpieczenia budynków przed atakiem terrorystycznym* [Jasiński 2010] oraz wydana przez Centralny Ośrodek Szkolenia Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego *Koncepcja „niewidzialnego bezpieczeństwa” stosowana w zabezpieczeniu antyterrorystycznym amerykańskich miast metropolitalnych* [Jasiński 2011b].

Analiza zebranych źródeł ukazuje różne podejścia poszczególnych autorów do zagadnień ochrony antyterrorystycznej, szczególnie ostro rysuje się tu podział pomiędzy amerykańskimi a europejskimi programami zabezpieczeń

antyterrorystycznych. Amerykanów cechuje pragmatyzm, techniczne kodyfikowanie rozmaitych aspektów tego zagadnienia, a także skłonność do realizacji zabezpieczeń na dużą skalę, o „twardym” charakterze, opartych na zasadach fizycznego umocnienia otoczenia i wzmocnienia struktury budowlanej chronionych obiektów. Tymczasem Wielką Brytanię i inne kraje europejskie cechuje podejście bardziej „miękkie”, oparte na zasadach prewencji realizowanej przy współpracy z organizacjami publicznymi, biznesem i społecznościami lokalnymi. Wydaje się, że postawa europejska jest bardziej wrażliwa na kwestie związane z indywidualną wolnością, otwartością i demokratyzacją przestrzeni publicznej, a działania władz są konsultowane z szerszym kręgiem odbiorców i do niego adresowane, częściej oparte na akcjach wymagających partycypacji społecznej, w mniejszym stopniu odwołują się do metod polegających na fortyfikacji przestrzeni publicznej i „utwardzaniu” budynków.

Zróznicowane postawy światopoglądowe i polityczne cechujące Europejczyków i Amerykanów, coraz częściej artykułowane po 11 września 2001 r., a w szczególności po eskalacji wojny w Iraku, opisał Robert Kagan¹⁸, polityk i publicysta, reprezentant neoliberalnego nurtu amerykańskiej polityki, który w celu zobrazowania tych narastających różnic posłużył się metaforą „Amerykanie są z Marsa, Europejczycy z Wenus”. W swojej analizie położył nacisk na odmienność ról i obowiązków USA i krajów europejskich, jakie wykształciły się po rozpadzie bloku wschodniego i erozji potęgi zbrojnej Związku Radzieckiego. Stany Zjednoczone stały się współcześnie jedynym światowym supermocarstwem, hegemonem, który wierzy w siłę militarną i nie waha się jej użyć, kiedy nie skutkują działania dyplomatyczne. „Amerykanie wolą stosować przymus niż perswazję, politykę sankcji niż zachęty do poprawy postępowania, kij niż marchewkę. Chcą szybkich i stanowczych rozstrzygnięć w sprawach międzynarodowych: problemy mają być rozwiązywane, zagrożenia eliminowane” [Kagan 2003, s. 11]. Tymczasem Europejczycy, pochłonięci projektem Unii Europejskiej, wydają się bardzo zadowoleni z panującego tu bezprecedensowego okresu międzynarodowego porządku, współpracy i bezpieczeństwa. „Europejczycy podchodzą do problemów z większą subtelnością i wyrafinowaniem. Starają się wpłynąć na innych bardziej delikatnie, okrężnymi metodami [...] Wolą pokojowe rozwiązania, przedkładają negocjacje, dyplomacie i perswazje nad przymus” [Kagan 2003, s. 12]. Oczywiście stanowisko Kagana jest być może nieco przerysowane i dotyczy przede wszystkim kwestii związanych z polityką zagraniczną, ale z pewnością zawiera część prawdy i można go także zastosować do wyjaśnienia różnic w problematyce związanej z zabezpieczeniami antyterrorystycznymi miast, przestrzeni publicznej i budynków, jakie istnieją pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a krajami europejskimi.

Studując źródła związane z kwestiami terroryzmu i antyterroryzmu, można napotkać także kwestie o zabarwieniu politycznym, na kontrowersyjne poglądy i opinie, zawierające niekiedy silny ładunek emocji, które są najczęściej związane ze światopoglądem i polityczną orientacją ich autorów. Problematyka

¹⁸ Zob. R. Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in New World Order*, A.A. Knopf, New York 2003, wydanie polskie: R. Kagan, *Potęga i raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, Studio Emka, Warszawa 2003.

terroryzmu, działań i zabezpieczeń antyterrorystycznych dotyka bowiem szczególnie trudnych problemów i dylematów, dla których często nie ma ani jasnych, ani sprawiedliwych rozwiązań. Źródłem napięć i sporów o politycznym lub emocjonalnym charakterze może być nawet używana nomenklatura: np. zbudowany w Izraelu pas antyterrorystycznych umocnień, oddzielający ziemie zamieszkałe przez ludność izraelską od osad palestyńskich, bywa nazywany, zależnie od poglądów i punktów widzenia autorów, zaporą antyterrorystyczną, murem separacyjnym bądź murem bezpieczeństwa czy wręcz murem apartheidu¹⁹. Inny przykład dotyczy mudżahedinów afgańskich, którzy w zależności od punktu widzenia i sytuacji politycznej byli określani jako partyzanci, bojownicy, zamachowcy lub terroryści. Czyn nazwany terrorystycznym bywa niekiedy określany także jako działanie partyzanckie lub atak powstańczy. Dla jednych ta sama osoba może być bohaterem, dla innych zbrodniarzem. Dla Polaków patriotą jest Józef Piłsudski, w młodości bojowiec Polskiej Partii Socjalistycznej, a po odzyskaniu niepodległości naczelnik państwa. Dla większości Żydów bohaterem jest Menechem Begin, w latach 40. bojownik, terrorysta i zamachowiec Irgunu, a później premier Izraela i laureat Pokojowej Nagrody Nobla [Goban-Klas 2009, s. 19].

Autorom poruszającym związane z terroryzmem kwestie zarzucano niekiedy brak obiektywizmu, polegający na przyjęciu określonych światopoglądowych bądź ideologicznych postaw – np. Stephenowi Grahamowi, redaktorowi książki *Cities, War and Terror* [Graham 2004], zarzucono nadmierne eksponowanie cierpień narodu palestyńskiego nękanego przez akcje planowanego zniszczenia domostw i osad realizowane przez armię izraelską, przy braku dostatecznych wyjaśnień dotyczących skali terroryzmu arabskiego²⁰. Kolejnym ważnym problemem, który zostanie przedstawiony w dalszej części książki, jest podejmowana przez niektórych badaczy pryncypialna krytyka wdrażanych środków prewencji i zabezpieczeń antyterrorystycznych, rozumianych przez nich jako działania stanowiące zagrożenie dla podstawowych wartości demokratycznego miasta: jego wolności i otwartości, czyli w istocie jako realizowanie przez aparat państwa przedsięwzięć sprzyjających osiągnięciu wyznaczonych przez terrorystów celów. Inni badacze we wdrażanych zabezpieczeniach antyterrorystycznych upatrują pozytywnej, systemowej cechy, która wzmacnia odporność i żywotność organizmów miejskich i ogranicza ich podatność na zagrożenia i ryzyko, jakie niosą ze sobą żywioły naturalne i zagrożenia cywilizacyjne.

Zamiarem autora było przyjęcie obiektywnej i neutralnej światopoglądowo postawy, która pozwala rzeczowo opisywać i analizować tę miejscami kontrowersyjną i złożoną problematykę. Z chwilą gdy książka ta dotrze do rąk Czytelnika, życie zapewne dopisze do niej kolejne, tragiczne rozdziały. Pomimo wszystko autor ma nadzieję, że praca ta pozwoli nieco przybliżyć problemy i wyzwania, jakie dla współczesnych społeczeństw niesie ze sobą zagrożenie terroryzmem, i że może stać się ona przewodnikiem po wybranych aspektach

¹⁹ „Mur apartheidu” to określenie, którego użył Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze w 2004 r.

²⁰ Na przykład recenzja H.V. Savitcha w *Métropoles* z 2004, s. 1–3, www.metropoles.revues.org/document3442.html.

dotyczących zabezpieczenia budynków, przestrzeni publicznej i miast przed ryzykiem terroryzmu. Na zakończenie należy dodać, że tematyka zabezpieczeń antyterrorystycznych dotyczy często kwestii wrażliwych, tajnych bądź objętych tajemnicą zawodową. Ze względu na bezpieczeństwo nie wszystkie informacje mogą być ujawniane. W niniejszej książce autor korzystał wyłącznie ze źródeł publicznie dostępnych, bądź to w formie publikacji książkowych, czasopism i prasy, bądź w formie dokumentów zamieszczonych w Internecie. Wszędzie podano źródła cytowanych informacji, wszelkie fotografie i ilustracje zostały wykonane lub opracowane przez autora bądź uzyskano zgodę na ich wykorzystanie.

Rozdział 1

Miasta, przestrzeń publiczna i budynki jako cele ataków terrorystycznych

*Terroryzm nie jest iluzją, nie jest też symulacją.
Wywiera realny wpływ na miasta i ich mieszkańców.*

Jacques Herzog i Pierre de Meuron²¹

1.1. OBRONNOŚĆ JAKO PIERWOTNA CECHA MIASTA

Tak jak istotą domu było zapewnienie człowiekowi schronienia przed siłami natury, tak jedną z podstawowych funkcji miasta było zapewnienie jego mieszkańcom bezpieczeństwa przed wrogami i najeźdźcami [Mumford 1989, s. 312]. Do tego celu dawni budowniczowie wykorzystywali naturalne ukształtowanie terenu: rzeki, skały, wzniesienia i inne naturalne bariery, a także sypali obwałowania, kopali fosy i wznosili mury. To właśnie mury stały się funkcjonalnym i symbolicznym wyznacznikiem miasta – pojęcie *intra muros* było synonimem wspólnoty miejskiej. Fortyfikacje miały za zadanie powstrzymanie napastnika, utrudnienie mu ataku, wystawienie go na skuteczny odwet broniących się. Janusz Bogdanowski pisał: „Umiejętność [obrony przed wrogiem] od początków ludzkości poprzez tysiąclecia, towarzyszy niezmiennie jej rozwojowi. Stanowi jeden z najważniejszych i nierozdzielnych czynników cywilizacji i kultury. Tak więc zarówno starożytne wały grodów, jak i średniowieczne baszty zapewniały rozwój społecznościom, na których straży stawały” [Bogdanowski 2002, s. 11]. W klasycznej już definicji miasta autorstwa Maxa Webera fortyfikacje były jednym z jego pięciu podstawowych atrybutów²². Od chwili swojego powstania miasta stały się bastionami cywilizacji i motorami rozwoju gospodarczo-społecznego – bezpieczeństwo było bowiem zawsze warunkiem postępu. Należy przy tym pamiętać, że bezpieczeństwo miało swoją cenę: ten kto strzegł murów, nie tylko nadzorował przedpole miasta i obszar wokół niego, lecz także kontrolował życie jego mieszkańców [Boer 2008a, s. 12].

²¹ W oryginale: „Terrorism is not an illusion; it is not a stimulation. It has a very real impact on cities and city dwellers” [Herzog, de Meuron 2007, s. 324].

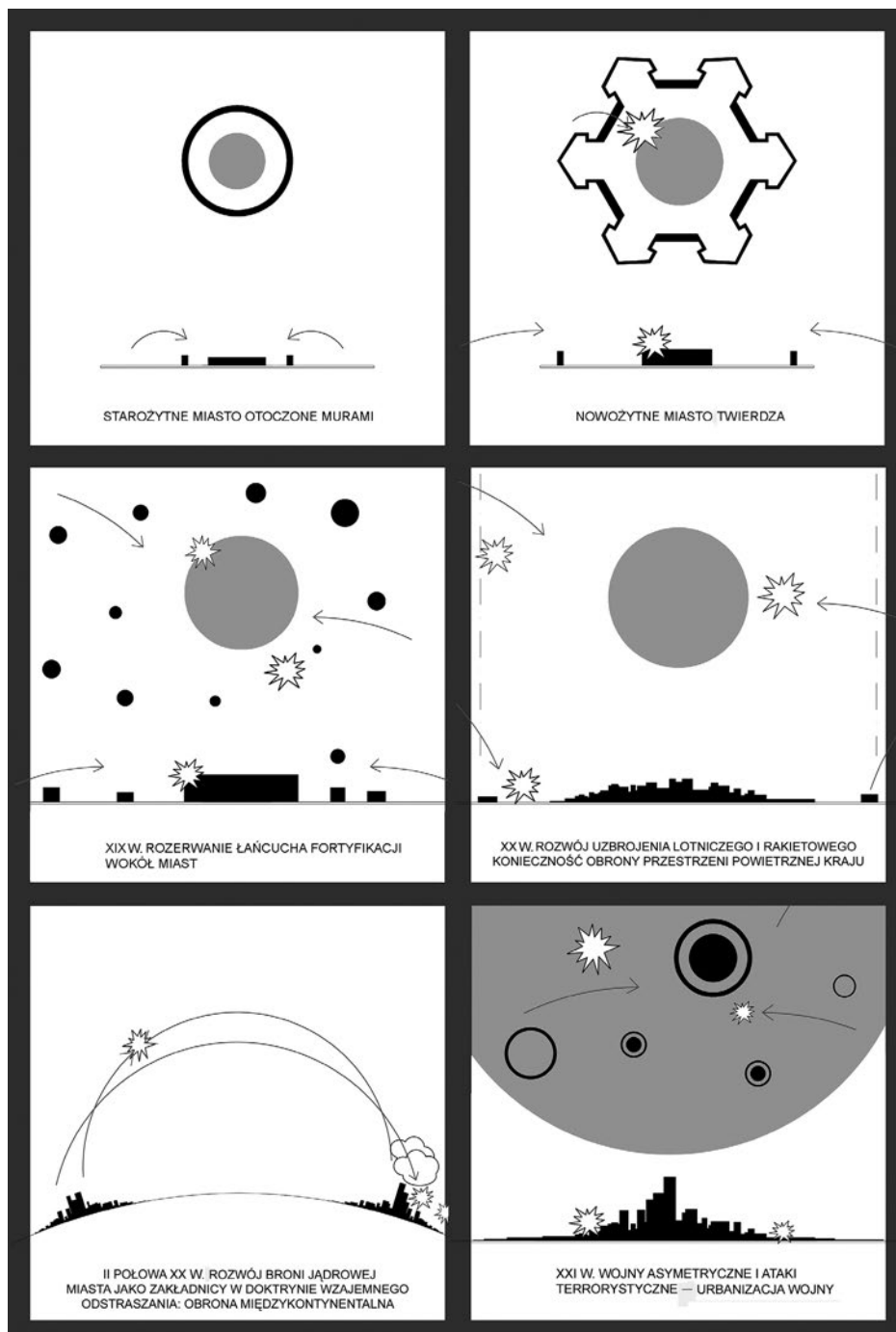
²² Pozostałe atrybuty to: rynek, własny sąd, stowarzyszenia, częściowa autonomia; za: Jałowiecki-Szczepański 2006, s. 50.

Miasta odgrywały istotną rolę w przebiegu działań wojennych, stając się schronieniem lub twierdzą, bazą wypadową lub punktem oporu, symbolem zwycięstwa lub klęski. Każdy naród ma swoją Masadę i swoje Jerycho. Rozwój sztuki wojennej i techniki oblężniczej zmuszał obrońców miast do nieustanniego doskonalenia umocnień. Z czasem budowano kilka pierścieni murów, które otaczały miasto, zamek dolny i zamek górny. Mieszkańcy osad rozrzuconych poza murami miasta, pozbawieni ochrony, narażeni na ataki wroga, stawali się obywatelami drugiej kategorii [Burdett, Sudujic 2007, s. 6]. Rozwój artylerii spowodował konieczność zastąpienia murów ziemnymi szańcami, powstały wówczas twierdze, z czasem otaczane kręgami coraz bardziej rozległych fortyfikacji. Na przełomie XIX i XX w., na skutek rozwoju techniki uzbrojenia, zostaje rozerwany trwający od tysięcy lat ciągły obwód umocnień wokół miasta. Miejsce twierdzy zajmuje szkieletowy pierścień luźno rozrzuconych bunkrów i fortów [Bogdanowski 2002, s. 160]. W rezultacie postępu techniki militarnej miasta uwolniły się od krępujących ich rozwój fortyfikacji, a procesy urbanizacyjne nabrały tempa.

Wprowadzenie lotnictwa i dalekosiężnych dział, a potem – już w trakcie II wojny światowej – broni raketowej, spowodowało konieczność dalszego przesunięcia linii obrony – sięgnęły one wówczas granic kraju i przestrzeni powietrznej wokół niego. Rubieże obronne odsunęły się od granic miasta na znaczną odległość. Kontrolę nad porządkiem publicznym w miastach przejęły siły policyjne, zadania armii koncentrowały się na militarnej obronie terytorium państwa, realizowanej zazwyczaj z dala od terenów zurbanizowanych. Jednak w okresie II wojny światowej miasta znowu stały się strategicznym celem militarnym, walczące strony posługiwały się terrorem wobec ludności cywilnej i miast, z premedytacją bombardując je i metodycznie niszcząc (Nankin, Stalingrad, Warszawa, Londyn, Kolonia, Hamburg, Rotterdam, Drezno, Tokio). Do ataków na cele miejskie stosowano wynaleziony w 1942 r. napalm i naukowo opracowaną taktykę naprzemiennych bombardowań z użyciem bomb burzących i zapalających, czego rezultatem było wywoływanie burz ogniowych, które zdolne były całkowicie zniszczyć całe dzielnice miasta. Systematyczne bombardowania centrów przemysłowych i osiedli robotniczych doprowadziły do tego, że zanikło rozróżnienie walczących i cywili, a przemoc militarna została świadomie skierowana przeciw ludności cywilnej [Münkler 2004, s. 160]. W 1945 r. zrzucono bomby atomowe na japońskie miasta: Hiroszimę i Nagasaki²³. Rozpoczęła się, trwająca do dziś, era wyścigu zbrojeń nuklearnych. Ma on miejsce w przestrzeni kosmicznej, pod ziemią i w głębi oceanów, jednak nadal głównym celem ataku pozostają wielkie miasta²⁴.

²³ Więcej o bombardowaniach obiektów cywilnych i ludności, wraz ze wstrząsającymi opisami skutków bombardowań z okresu II wojny światowej, w niezwyklej, erudycyjnej pracy S. Lindqvista, *A History of Bombing* [Lindqvist 2001].

²⁴ Na przykład w 1961 r., za czasów prezydentury Roberta Kennedy'ego, armia amerykańska opracowała *Single Integrated Operations Plan (SIOP)*, w którym założono równoczesne uderzenie w 1280 celów rozlokowanych w 138 miastach Rosji, Chin i Europy Wschodniej. Szacowano, że atak zabije od 360 do 425 milionów ludzi.

Ilustr. 1. Ewolucja obronności miast w relacji do rozwoju techniki i taktyki woj- skowej. *Źródło:* oprac. autora.

Artur Jasiński – doktor inżynier architekt, adiunkt na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego; dyrektor biura architektonicznego Artur Jasiński i Wspólnicy, autor wielu budynków użyteczności publicznej; jego zainteresowania naukowe skupiają się na wpływie współczesnych procesów cywilizacyjnych i modernizacyjnych na urbanistykę, architekturę oraz na praktykę zawodową architekta; autor prac dotyczących związków pomiędzy terroryzmem i architekturą, publikowanych przez różne instytucje naukowe, a także przez Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

■ W prezentowanej monografii przedstawiono wpływ, jaki terroryzm wywiera na kształtowanie współczesnej architektury i urbanistyki.

■ Autor opisuje zmiany, jakie zachodzą w sposobach funkcjonowania i kształtowania organizmów miejskich na skutek zagrożeń terrorystycznych, szczegółowo omawia metody antyterrorystycznej prewencji sytuacyjnej oraz sposoby zabezpieczania budynków i konstrukcji budowlanych przed atakiem bombowym. W książce poruszone zostały ważne problemy, z którymi mierzą się współczesne społeczeństwa zagrożone aktami terroru:

- Jakże skutki dla miast i ich mieszkańców niosą powszechnie implementowane zabezpieczenia antyterrorystyczne?
- Jak we właściwy sposób należy chronić miasta, ich przestrzeń publiczną i budynki przed atakami terrorystycznymi?
- Jak postępować, aby zwalczając terroryzm, zachować stan równowagi pomiędzy wolnością a bezpieczeństwem?

■ Dodatkowym atutem pracy jest przedstawienie amerykańskich koncepcji bezpiecznej przestrzeni, CPTED i „niewidzialnego bezpieczeństwa” wprowadzonego przez projekt oraz omówienie roli, jaką meble miejskie i inne elementy małej architektury mogą odgrywać w prewencji antyterrorystycznej.

■ Opracowanie zostało zilustrowane unikalnymi fotografiami wykonanymi przez autora w krajach, gdzie ryzyko zamachów jest największe: w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Izraelu i Palestynie.

■ Publikacja pomyślana została jako podręcznik lub lektura uzupełniająca dla studentów wydziałów architektury, planowania przestrzennego i bezpieczeństwa oraz dla wszystkich profesjonalistów, których interesuje problematyka bezpieczeństwa publicznego i obiektowego, także prewencji antyterrorystycznej, w kontekście projektowania architektonicznego i kształtowania środowiska zurbanizowanego.

Cena 119 zł
(w tym 5% VAT)

Zamówienia:

infolinia 801 04 45 45, fax 22 535 80 01
zamowienia.książki@wolterskluwer.pl
www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

ISBN 978-83-264-4073-1

9 788326 440731